

KASB-HUNAR TA'LIM TIZIMIDA ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH

Farg'ona ICHSHUI kasb-hunar maktabi
Umumta'lim fan o'qituvchisi
Axmedov Bobur

Annotatsiya. *Kasb-hunar ta'lim tizimida eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar bilan ishlash haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *zaif eshituvchi o'quvchilar, surdopedagogika, reabilitatsiya ishlari, differentsial va integratsiyalashgan ta'lim, pedagogik texnologiya, ta'lim, o'qituvchi, zamonaviy pedagogika.*

Kasb-hunar ta'lim tizimida eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilar bilan ishlash yaxshi bir yondashuv ta'lim berishda maqsadga erishishda yordam beradi. Bu tur o'quvchilarga yordam berish va ularning muammolarini hal qilishga ko'mak qilish juda muhimdir. O'quvchilarni tushunish va ularning ehtiyojlarini aniqlash uchun sabr va dastlabki qat'iylik bilan ishlash kerak bo'ladi. Ularning o'zlariga rahbarlik qilish va ularni motivatsiyalash ham muhimdir, shuningdek ular bilan amaliy ishlarni birga o'zlashtirish va rivojlantirishga yordam berish tez natijaga olib kelishi mumkin. Bunday o'quvchilar bilan ishlayotgan o'qituvchilar va mentorlar, ularning muammolarini yechish uchun yaratilgan resurslardan foydalanish va ularni yuqori darajada yordam berish uchun ko'p vaqt sarflay oladilar.

Eshitish nuqsoni bo'lgan o'quvchilar o'zlarini to'g'ri ifoda qilishda, talabalar bilan muloqotda va o'quv jarayonida qiyinchiliklarga duch kelinadi.

O'qituvchilar o'quvchilar bilan ishlashda kommunikatsiya texnikalaridan foydalanishlari kerak. Bu, o'quvchilarning tushunishida muammoni tahlil qilish, to'g'ri savollar beradi va ularga javob berish, o'quvchilarning fikrini tushunishda yordam beradi. O'qituvchilar o'quvchilarning eshitishiga qiziqish ko'rsatishi, ularga qo'llab-quvvatlash va ularga qarshi adolatli bo'lishi muhimdir.

Eshitish nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga individual yondashuv berish juda muhimdir. O'qituvchilar o'quvchilarni yaxshi tushunish uchun bir-biriga vaqt ajratish, ularga qo'llab-quvvatlash va ular bilan birgalikda o'quv jarayonini tahlil qilishga imkon beradigan individual yondashuv usullaridan foydalanishlari kerak.

O'qituvchilar o'quvchilarni bir-biriga yordam berish va jamoada ishlashga rag'batlantirishlari kerak. Kooperativ guruh ishi, guruh bilan o'quvchilarning bir-biriga yordam berish, maslahatlashish va o'quv jarayonida hamkorlik qilish imkonini beradi. Bu usul o'quvchilarning o'zlarini ifodalash, fikrlash va bir-biriga qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

O'qituvchilar o'quvchilarni o'zlashtirishni oshirish uchun grafikalar, tasvirlar, diagrammalar, tasvirlar, animatsiyalar va boshqa vizuallardan foydalanishlari kerak. Bu vizuallar o'quvchilarning tushunishini oshirishi va ma'lumotlarini qo'llanishini osonlashtiradi.

O'qituvchilar o'quvchilarni eshitishdagi muammo va nuqsonlarga qarshi sabrli va tashvishni kamaytirish xususiyatiga ega bo'lishlari muhimdir. O'quvchilarga qarshi adolatli bolish, ularni qo'llab-quvvatlash va ularga yordam berish, ularning talablari va istaklarini tushunishga intilishadi. Sabr va tashvishni kamaytirish o'quvchilarni motivatsiyalash va murojaat qilishda muhim bo'lgan bir qobiliyatdir.

Eshitish qobiliyati buzilgan o'quvchilarni korreksion o'qitish. Eshitish qobiliyatining buzilishi sabablari, ularni turlarga ajratish. Anomal bolalar orasida eshitish qobiliyati turli darajada nuqsonli bo'lgan bolalar ko'pchilikni tashkil etadilar. Eshitish – borliqni tovushli hodisalar shaklida aks ettirilishi, inson (tirik jonzod)ning tovushlarni anglash va farqlash qobiliyati. Eshitish eshitish organi yoki tovush analizatori (tovush ta'sirini qabul qiluvchi va ajratuvchi murakkab nerv tizimi) yordamida amalga oshiriladi.

Eshitish qobiliyatining buzilishi ko'p hollarda muddatli bo'ladi. Masalan, o'rta qulog'ning tashkil topishi, shamollash, tashqi va o'rta qulog'ining anomal tuzilishi (quloq suprasining bo'lmasligi yoki etarlicha rivojlanmaganligi, eshitish yo'llarining bitib qolishi, quloq pardasidagi nuqsonlar va boshqalar) kabi holatlarda. Zamonaviy meditsina ularni davolashning samarali metodlariga ega. Ular qatoriga konservativ va operativ metodlarni kiritish lozim. Odatda samarali davolash, ba'zan uzoq vaqt davolash tadbiri olib borilganda eshitish qobiliyati tiklanadi.

Eshitish qobiliyatining buzilishiga yuqumli kasalliklar bilan og'rish, zaharlanish, akustik yoki kontuziyali jarohatlar ham sabab bo'lishi mumkin. Qulog'i og'irlik yoki karlik kelib chiqish sabablariga ko'ra: nasliy, tug'ma va kelib chiqqan tarzda turlarga ajratiladi. Yoshlikda eshitish qobiliyatining buzilishiga olib keluvchi sabablar orasida quyidagilari alohida ko'rsatiladi: homiladorlikning birinchi uch oyida onaning virusli kasalliklar bilan og'irishi (qizamiq, kor, gripp, gepatit viruslari va boshqalar), rivojlanishdagi tug'ma nuqsonlari (masalan, labi va tanglayidagi yoriq), chala tug'ilish, kichik vaznli tug'ilishi (1500 dan kam) hamda yomon tug'ilishi kabilar. Eshitish qobiliyatining buzilishiga homiladorlik davrida onaning spirtli ichimlik, giyohvand moddalar iste'mol qilishi, antibiotiklarni qabul qilishi ham sabab bo'lishi mumkin. Karlikning nasliy o'tishi holati juda kam kuzatiladi.

Eshitish qobiliyatidagi kamchiliklarni quyidagi turlarga ajratish mumkin:

- 1) eshitish qobiliyatining zararlanganlik darajasi;
- 2) eshitish qobiliyati zararlanganda nutqiy rivojlanish darajasi;
- 3) eshitish qobiliyatida buzilishning yuzaga kelish vaqti.

Yuqorida ko'rsatilgan mezonlarga ko'ra eshitish qobiliyatining buzilishi qulog'i og'irlik va karlik kabi guruhlariga ajratiladi.

Karlik bu eshitish qobiliyatining qattiq yo'qotilishi bo'lib, bola mustaqil ravishda nutqni egallay olmaydi va qulog'iga juda yaqin masofadan gapirilganda ham aniq eshitmaydi. Ammo baland tovushlar, yaqin masofadan nutqning ba'zi tovushlarini qabul qilishga imkon beruvchi eshitish qobiliyati saqlanib qoladi.

Qulog'i og'irlik – bu eshitish qobiliyatining qattiq pasayishi (80 detsibaldan kam) bo'lib, eshitish qobiliyati qoldig'i yordamida qulog'i oldida baland ovoz bilan gapirilganda bola nutqni eshita oladi. Bola minimal nutq boyligini mustaqil ravishda egallay oladi.

Karlar va qulog‘i og‘irlik (yomon eshituvchilar) nutqni qabul qilish usuli bo‘yicha farq qiladilar. Karlar so‘z nutqini ko‘rib (suhbatdoshining lablari va yuziga qarab) va eshitib ko‘rish (tovushni kuchaytirish apparati yordamida) qabul qiladilar.

Yomon eshitadiganlar atrofdagilar bilan tabiiy munosabatlar jarayonida baland ohangda so‘zlashish asosida nutqni eshitib qabul qiladilar.

Eshitish qobiliyati buzilgan bolalarni ommaviy, umumiy o‘rta ta‘lim, kasb-hunar maktablarida korreksion o‘qitish. Eshitish qobiliyati buzilgan bolalarni o‘qitish va tarbiyalash masalalari bilan surdopedagogika shug‘ullanadi. Surdopedagogika (yunoncha «surdus» – kar) - eshitish qobiliyati buzilgan bolalarni o‘qitish va tarbiyalash jarayonini o‘rganuvchi korreksion (maxsus) pedagogikaning yana bir muhim sohasi.

Eshitish analizatorining normal ishlashi bolaning umumiy rivojlanishi uchun alohida ahamiyatga ega bo‘ladi. Eshitish analizatori buzilganda bolaning nutqi, psixologik rivojlanishi yomonlashadi, idrok etish faoliyati, umumiy rivojlanishi ortda qoladi. Statistik ma‘lumotlariga qaraganda eshitish organi funksiyasi buzilgan va eshitmaydigan bolalar soni doimiy ravishda ortib bormoqda.

Ayni vaqtda surdopedagogika oldida quyidagi vazifalar turibdi:

- eshitish qobiliyati buzilgan shaxslar, ularning individual xususiyatlari, shuningdek, eshitishi, nutqi buzilishi xususiyatiga ko‘ra ularni o‘qitish qonuniyatlarini pedagogik jihatdan o‘rganish;

- eshitish qobiliyati buzilgan turli kategoriyadagi bolalar uchun maxsus ta‘lim mazmunini ishlab chiqish, uni ilmiy jihatdan asoslash va amaliy amalga oshirish;

- eshitish qobiliyati buzilgan shaxslarni o‘qitishning didaktik va maxsus metodikalarini yaratish;

- qoldiq eshitish qobiliyatini rivojlantirish bo‘yicha maxsus ta‘lim texnologiyalarini yaratish, pedagogik sog‘lomlashtirish tadbirlarini tashkil etish va boshqalar.

Ommaviy umumiy o‘rta ta‘lim, kasb-hunar maktablarida eshitish qobiliyati bir oz pasaygan bolalar o‘qishi mumkin. O‘qituvchi bola tomonidan darsda bildirilayotgan fikrlarni yaxshi eshita olishiga e‘tibor berishi, buning uchun bolani birinchi yoki ikkinchi partaga, iloji bo‘lsa o‘rta qatorga o‘tkazish kerak. Shuningdek, o‘qituvchi bola uning gaplarini to‘g‘ri tushuna olganligi, topshiriqni to‘g‘ri bajarayotganligini nazorat qilib turishi kerak. Ba‘zida eshitmaydigan yoki yomon eshitadigan bolalar ommaviy, umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida eshitadigan tengdoshlari bilan birga muvaffaqiyatli o‘qiydilar.

O‘qituvchi eshitmaydigan yoki yomon eshitadigan bola sinfga qabul qilinganda ularning psixofiziologik hamda nutq rivojlanishi xususiyatlarini bilishi talab etiladi.

O‘qituvchilar o‘quvchilarning eshitishini oshirish uchun mavzularni ularning qiziqishlariga va ma‘lumotlari bilimiga mos ravishda tanlash, amaliy mashg‘ulotlarni o‘quvchilarning hayot bilan bog‘liqlikka olib borish, hodisalarni hamkorlikda tahlil qilish va o‘quvchilarning o‘zlarini ifodalashga imkon beruvchi savollar berish kabi usullardan ham foydalanishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. T., 1997.
2. Raxmonova V.S. Defektologiya va logopediya asoslari. T., 1991.
3. Po‘latova P. Maxsus pedagogika. T., 2005.
4. Tursunov, H. H., & Hoshimov, U. S. (2022). Ta’lim tizimida ko‘zi o‘ziga o‘quvchilarni informatika va axborot texnologiyalari fanida o‘qitish texnologiyalar. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(5), 990-993.
5. Ochilov S. B., Khasanova G. D., Khudayberdieva O. K. Method for constructing correlation dependences for functions of many variables used finite differences // *The American Journal of Management and Economics Innovations*. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 46-52.
6. Ochilov S. B. O. S. B., Khudayberdieva O. K., Mehriniso K. DIFFERENTIAL METHOD FOR FORECASTING LABOR RESOURCES BASED ON CORRELATION MODELS // *The American Journal of Social Science and Education Innovations*. – 2023. – Т. 5. – №. 04. – С. 21-27.
7. Худайбердиева О. Формирование цифровой экономики в Узбекистане // *in Library*. – 2021. – Т. 21. – №. 4. – С. 431-433.
8. Худайбердиева О. К. ТЕНДЕНЦИИ СТРЕМИТЕЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ // *ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ: ПОТЕНЦИАЛ НАУКИ, БИЗНЕСА, ОБРАЗОВАНИЯ*. – 2021. – С. 102-113.
9. Очиллов СБОСБ, Худайбердиева О.К., Мехринисо К. ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫЙ МЕТОД ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ НА ОСНОВЕ КОРРЕЛЯЦИОННЫХ МОДЕЛЕЙ // *Американский журнал социальных наук и инноваций в образовании*. – 2023. – Т. 5. – №. 04. – С. 21-27.
10. Худайбердиева О., Баратович Ш., Хусенова М. Дифференциальный метод прогнозирования трудовых ресурсов на основе корреляционных моделей // *in Library*. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 21-27.
11. Курбановна, Худайбердиева Айша и Убайтова Мохитабон. «СОВРЕМЕННЫЕ КЛАСТЕРЫ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ ЯВЛЯЮТСЯ ЭФФЕКТИВНЫМ СРЕДСТВОМ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ». *Новости образования: исследование XXI века* 1.11 (2023): 177-185.
12. Худайбердиева О. К. ИННОВАЦИИ И НАУЧНЫЙ ПРОГРЕСС – ФУНДАМЕНТ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ // *ББК 65.0501 А 43*. – 2022. – С. 331.
13. Qurbonovna, Xudoyberdiyeva Oysha. "TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA MILLIY MADANIYATNING O‘RNI." *Научный Фокус* 1.8 (2023): 1024-1027.
14. Худайбердиева О. К. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ РЕФОРМЫ СФЕРЫ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ // *АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ И РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ*. – 2021. – С. 216-220.
15. Ochilov S. B., Tagaev A. N., Khudayberdieva O. K. Other ways to build correlation models // *International Journal of Human Computing Studies*. – 1935. – Т. 3. – №. 4. – С. 1-5.

16. Khatamov, O. K., & Ortikov, S. M. (2019). USE FROM THE INTERNATIONAL EXPERIENCES IN EMPLOYMENT THE POPULATION IN UZBEKISTAN. *Theoretical & Applied Science*, (11), 364-371.
17. Muhammadiyevich, O. S. (2023). Main problems of population employment and ways to solve them. *American Journal of Science on Integration and Human Development* (2993-2750), 1(4), 10-13.
18. Ismatov, S. A., & Ortikov, S. M. (2020). The population bandhini tamines, turmus of regine oshirildi humiliation tagirova and using Uzbekistana characteristic. (foreign experience in providing employment, improving well-being and its specifics for uzbekistan). *Theoretical & Applied Science*, (11), 521-526.
19. Хатамов, О., & Ортиков, Ш. (2019). Аҳоли бандлигини таъминлаш моделлари ва ундан Ўзбекистон шароитида фойдаланиш имкониятлари. *Экономика и инновационные технологии*, (4), 48-59.
20. Xatamov, O. Q., & Ortiqov, S. M. (2019). Models of employment of the population and opportunities for its use in the conditions of Uzbekistan. *Economics and Innovative Technologies*, 2019(4), 8.
21. Mukhammadiyevich, O. S. (2023). Experiences in the study and analysis of population employment in foreign countries. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(12).
22. Ortikov, S. M. (2021). Experience in statistical study and analysis of employment in foreign countries. *Thematics Journal of Business Management*, 10(7).
23. Najmiddinov, X. B., Dilmurodov, Sh. N., & Raymkulova, Ch. A. (2021). Inson Ekshalatsiyasida Ammiakni Invaziv Bo'lmagan Usul Bilan Aniqlash. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 1(5), 50-54.
24. Raimkulova, C. A., Aronbaev, S. D., Vasina, S. M., & Aronbaev, D. M. (2020). Exhaled air as an object of studying the functional state of the organism. *Austrian Journal of Technical and Natural Sciences*, (1-2), 47-51.
25. Raimkulova, C. A., Aronbayev, S. D., & Aronbayev, D. M. (2021). Ekshalatsiyalangan havoda ammiakni aniqlash muammosiga. *Universum: kimyo va biologiya*, (1-1 (79)), 26-34.
26. Raimkulova, C. A., Aronbayev, S. D., & Aronbayev, D. M. (2022). Biomarkerlar va xavflarni baholash. *Universum: kimyo va biologiya*, (1 (91)), 77-83.
27. Raimkulova, C. A., Aronbayev, S. D., & Aronbayev, D. M. (2020). Ekshalatsiyalangan havoni tahlil qilish invaziv bo'lmagan diagnostika usuli sifatida. *International scientific journal «Global science and innovations»*, 56-58.
28. Aronbayev, D. M., Aronbayev, S. D., Raimkulova, Ch.A., Isakova, D. T., & Shertaeva, A. A. (2021). Suv "tirik" va " o'lik". elektroaktiv suvning antioksidant va gevşeme xususiyatlari haqida yangi faktlar. *Universum: kimyo va biologiya*, (2 (80)), 26-31
29. Aronbayev, S. D., Aronbayev, D. M., Ismoilov, E. X., Islomov, L. B., Raimkulova, Ch.A., & Juraeva, S. B. (2020). Screen-printed elektrodleri og'ir metallarning inversion-voltammetrik ta'rifida. *Universum: kimyo va biologiya*, (5 (71)), 22-34.
30. Narbayev, K., & Raimkulova, Ch.A. (2022, February). INDOFENOL USULI BILAN AMMONIY IONLARINI SPEKTROFOTOMETRIK ANIQLASH SHARTLARINI

TANLASH. In The 7 th International scientific and practical conference “Science, innovations and education: problems and prospects”(February 9-11, 2022) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2022. 842 p. (p. 161).

31.Raimkulova, C. A., & Xolmurodova, D. K. (2022). BA'ZI KLINIK AHAMIYATGA EGA BIOMARKERLARNI INVAZIV BO'LMAGAN NAZORAT QILISH USULLARI VA QURILMALARINI ISHLAB CHIQUISH. GEPATO-GASTROENTEROLOGIK TADQIQOTLAR JURNALI, (SI-2).

32.Raimkulova, C. A., Aronbayev, S. D., & Aronbayev, D. M. (2022). POTANSIYOMETRIK OQIM-INEKTSIYA SENSORI YORDAMIDA ARALASH TUPURIKNING PH QIYMATINI O'LCHASH. Universum: kimyo va biologiya, (6-2 (96)), 5-12.

33.Raimkulova, C. A., Narbayev, K. M., Aronbayev, D. M., & Aronbayev, S. D. (2022). AMMONIY IONLARINI SPEKTROFOTOMETRIK ANIQLASH UCHUN INDOFENOL KOMPLEKSINING HOSIL BO'LISH SHAROITLARINI OPTIMALLASHTIRISH. Norwegian Journal of Development of the International Science, (77-1), 3-9.

34.Raimkulova, C. A., Aronbayev, S. D., & Aronbayev, D. M. (2020). Ekshalatsiyalangan havoda ammiakni ko'rsatishning vizual-rangli usuli va uni amalga oshirish uchun moslama. Universum: kimyo va biologiya, (7 (73)), 40-42.

35.Raimkulova, Ch.A., & Soibov, X. J. (2023). AVITSENNANING BIZ NAFAS OLAYOTGAN VA CHIQRADIGAN HAVO HAQIDAGI FIKRLARI, UNING TANAGA TA'SIRI. AMMIAKNI INVAZIV BO'LMAGAN USUL BILAN ANIQLASH. <i>Ta'lim fidoyilari</i>, <i>4</i>(1), 74-78. 14)Raimkulova, C. A., Aronbayev, S. D., & Aronbayev, D. M. (2023). SALIVODIAGNOSTIKA: O'TMISH, HOZIRGI, KELAJAK. Universum: kimyo va biologiya, (1-2 (103)), 27-37.

36.Isa o'g'li, X. A. (2023). O'ZBEK TERMINOLOGIYASIDA SOHA TERMINLARINING O'RGANILISHI. THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY, 2(16), 118-120.

37. Xasanov, A. (2023). ETYMOLOGICAL ANALYSIS OF SPECIAL TERMS. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ЯЗЫКА, ОБРАЗОВАНИЯ, ПЕРЕВОДА, 4(3).

38. ўғли Ҳасанов, А. И. (2023, January). С. АЙНИЙНИНГ “СУДХЎРНИНГ ЎЛИМИ” ҚИССАСИДА ҚЎЛЛАНГАН АРАБЧА ТЕРМИНЛАРНИНГ СЕМАНИК-СТРУКТУР ТАҲЛИЛИ. In INTERNATIONAL CONFERENCES (Vol. 1, No. 2, pp. 32-37)..

39. Hasanov, A. (2023). STUDY OF FIELD TERMS IN WORLD TERMINOLOGY. Science and innovation, 2(C12), 151-155.

40. Isaevich, H. A. (2022). STUDYING THE NOTION OF TERM IN THE UZBEK AND WORLD LINGUISTICS. British View, 7(4)..

41. Hasanov, A. I. (2022). ANALYSIS OF ECONOMIC AND BANKING TERMS USED IN THE EPIC" DEATH OF A USURER". МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ЯЗЫКА, ОБРАЗОВАНИЯ, ПЕРЕВОДА, 3(3).

42. Hamidullo o'g'li, T. H., & Kamolovich, B. E. (2023). IMKONIYATI CHEKLANGAN O 'QUVCHILAR BILAN ISHLASH TAJRIBASI. Scientific Impulse, 1(7), 648-653.

43. Kamolovich, B. E., & Hamidullo o'g'li, T. H. (2024). RAQAMLI TEXNOLOGIYALARI DAVRIDA SOHA MUTAXASSISLIK FANI BO 'YICHA IQTIDORLI O 'QUVCHILAR BILAN ISHLASH. Scientific Impulse, 2(18), 125-131.